

**КРАГУЈЕВАЦ ПРВА ПРЕСТОНИЦА
МОДЕРНЕ СРБИЈЕ 1818-1841. ГОДИНЕ**
Научни скуп

ШУМАДИЈСКИ АНАЛИ

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ ШУМАДИЈЕ
КРАГУЈЕВАЦ

**КРАГУЈЕВАЦ ПРВА ПРЕСТОНИЦА МОДЕРНЕ
СРБИЈЕ 1818-1841. ГОДИНЕ**

ЗБОРНИК РАДОВА СА НАУЧНОГ СКУПА
Одржаног 13. фебруара 2018. године у Крагујевцу

Уредник
Предраг Илић, архивски саветник

Крагујевац, 2019.

Издаје
ИСТОРИЈСКИ АРХИВ ШУМАДИЈЕ
КРАГУЈЕВАЦ

За издавача
СЛАВИЦА ЈАГЛИЧИЋ, директор

Редакција
ПРЕДРАГ ИЛИЋ, ЈЕЛЕНА ДАВИДОВИЋ,
НЕНАД ЂОРЂЕВИЋ, БОЈАНА ТОПАЛОВИЋ

Превод на енглески
СЛАВИЦА СТЕВАНОВИЋ

Лектор и коректор
ВИОЛЕТА ЈОВИЧИНАЦ ПЕТРОВИЋ

Технички уредник
ЈОВИЦА ЈЕРЕМИЋ

Штампа
INTER PRINT, Крагујевац

Тираж 500 примерака

Овај зборник научних радова финансирала је Скупштина Града Крагујевца

Предње стране корице: Крагујевац, цамија код Каменог моста, по Каницу

Задње стране корице: Кнез Милош Обреновић

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	9
АЛЕКСАНДРА ВУЛЕТИЋ: Демографски капацитети Крагујевца као престоне вароши	11
САША ЈАШИН: Односи кнежевине Србије и румунских кнежевина у првој половини XIX века	31
МАРКО СТАНОЈЕВИЋ: Ђакова буна и њени одједи у крагујевачкој нахији	59
НЕБОЛША ЂОКИЋ: Црква у Крагујевцу 1783-1830.	71
ЗОРАН АНТОНИЈЕВИЋ: Прво хиротонисање у Крагујевцу	107
СЛАЂАНА МИТРОВИЋ: Записи и Литије у Крагујевцу у првој половини XIX века	121
МИЛОШ ЈУРИШИЋ: Историјска идеологија као метода за идеалну реконструкцију изгледа Милошевог венца у периоду Кнежевине	129
РАДОВАН РАДОВАНОВИЋ, НЕБОЛША ЂОКИЋ: Наоружање војске Књаза Милоша	143
ОЛИВЕРА ДУМИЋ, МОМИР ИВАНОВИЋ: Настанак и почеци тополивнице у Крагујевцу	173
БОЈАНА МИЉКОВИЋ КАТИЋ: Престоничке функције Крагујевца и настајање привредног центра	189
КРИСТИНА ЈОРГИЋ, МАРКО ГРКОВИЋ: Развој индустрије као чинилац модернизације Србије у првој половини XIX века - искуство Крагујевца	211
СЛОБОДАНКА ШИБАЛИЋ: Државна штампарија у Србији - први и последњи дани (1831-2003)	223
НЕНАД КАРАМИЈАЛКОВИЋ: Зачеци и развој здравства у првој половини XIX века	233
ИВАНА КРСТИЋ МИСТРИЦЕЛОВИЋ: Полиција у Милошевој Србији	259
РАДОМИР ПОПОВИЋ: Од престонице Србије до средишта Шумадије: Начелство округа крагујевачког 1839-1841. године	281
СЛАВОЉУБ СТАНКОВИЋ ТАЛЕ: Аћим М. Прокић - Несвакидашња биографија чиновника- прилог проучавању развоја државности Кнежевине/ Краљевине Србије у XIX веку	301
НИНОСЛАВ СТАНОЈЛОВИЋ: Чиновничка каријера Стефана Стевче Михаиловића током прве владавине Кнеза Милоша Обреновића 1815-1939)	317
АЛЕКСАНДРА ДИМИТРИЈЕВИЋ, ЈАСМИНА ЗЛАТКОВИЋ: Јања Молер и цинцарске заједнице у Крагујевца	325

МАРИЈА ЖИВКОВИЋ: Неколико речи о једном Вуковом певачу	335
ЉУБОДРАГ ПОПОВИЋ: Почети музичког образовања у Милошевој Србији	345
МИРОСЛАВ ПОПОВИЋ: Суд Округа крагујевачког у светлу извештаја Министарства правде државном Савету за 1844. годину	351
ИСИДОРА ПОПОВИЋ: Како је Јоаким Вујић видео књажеско - сербски театар ...	363

CONTENTS

FOREWORD	9
ALEKSANDAR VULETIĆ: DEMOGRAPHIC CAPACITIES OF KRAGUJEVAC AS THE CAPITAL CITY	11
SAŠA JAŠIN: THE RELATIONS OF SERBIAN AND ROMANIAN PRINCIPALITIES IN THE FIRST HALF OF THE 19TH CENTURY	31
MARKO STANOJEVIĆ: DJAK'S REFELLION AND ITS INFLUENCE IN KRAGUJEVAC NAHIA	59
NEBOJŠA ĐOKIĆ: CHURCH IN KRAGUJEVAC 1783 - 1830	71
ZORAN ANTONIJEVIĆ: FIRST HIROTONING IN KRAGUJEVAC	107
SLAĐANA MITROVIĆ: SACRED TREES AND RELIGIOUS PROCESSIONS IN KRAGUJEVAC IN THE FIRST HALF OF THE XIX CENTURY	121
MILOŠ JURIŠIĆ: HISTORICAL ARCHEOLOGY AS A METHOD FOR IDEAL RECONSTRUCTION OF THE APPEARANCE OF MILOŠ'S COURT PALACE (MILOŠ'S WREATH) IN THE PERIOD OF THE PRINCIPALITY OF SERBIA	129
RADOVAN RADOVANOVIĆ, NEBOŠA ĐOKIĆ: WEAPONS OF THE ARMY OF PRINCE MILOSH OBRENOVIC	143
OLIVERA DUMIĆ, MIOMIR IVANOVIĆ: FIRST HIROTONING IN KRAGUJEVAC	173
BOJANA MILJKOVIĆ KATIĆ: CAPITAL FUNCTIONS OF KRAGUJEVAC AND ESTABLISHMENT OF THE COMMERCIAL CENTER	189
KRISTINA JORGIĆ, MARKO GRKOVIĆ: INDUSTRY DEVELOPMENT AS A FACTOR OF MODERNIZATION OF SERBIA IN THE FIRST HALF OF THE NINETEENTH CENTURY – THE EXPERIENCE OF KRAGUJEVAC	211
SLOBODANKA ŠIBALIĆ: STATE PRINTING HOUSE IN SERBIA - FIRST AND LAST DAYS (1831-2003)	223
NENAD KARAMIJALKOVIĆ: THE BEGINNINGS AND DEVELOPMENT OF SERBIAN HEALTH IN THE FIRST HALF OF THE 19 TH CENTURY	233
IVANA KRSTIĆ MISTRIDŽELOVIĆ: THE POLICE IN SERBIA DURING MILOŠ'S REIGN	259
RADOMIR J. POPOVIĆ: FROM THE CAPITAL OF SERBIA TO THE CENTER OF ŠUMADIJA: THE HEADQUARTERS OF THE KRAGUJEVAC COUNTY, YEARS 1839-1841	281

SLAVOLJUB STANKOVIĆ TALE: ACIM P. PROKIC (GORNJA ŠATORNJA, IN THE VICINITY OF TOPOLA, 1832–JAN. 12, 1918, KRAGUJEVAC) THE UNUSUAL BIOGRAPHY OF A CLERK – A CONTRIBUTION TO THE STUDY OF THE DEVELOPMENT OF THE PRINCIPALITY / KINGDOM OF SEBIA IN THE 19 TH CENTURY	301
NINOSLAV STOJANOVIĆ: THE OFFICIAL CAREER OF STEFAN STEVČE MIHAILOVIĆ DURING THE FIRST REIGN OF PRINCE MILOŠ OBRENOVIĆ (1815-1839)	317
ALEKSANDRA DIMITRIJEVIĆ, JASMINA ZLATKOVIĆ: JANJA MOLER AND TZINTZAR COMMUNITIES IN KRAGUJEVAC	325
MARIJA ŽIVKOVIĆ: A FEW WORDS ABOUT ONE OF VUK KARADŽIĆ'S FOLK SINGERS	335
LJUBODRAG POPOVIĆ: THE BEGINNINGS OF MUSICAL EDUCATION DURING MILOŠ'S REIGN	345
MIROSLAV M. POPOVIĆ: COUNTY COURT OF KRAGUJEVAC IN THE LIGHT OF THE MINISTRY OF JUSTICE' REPORT TO THE STATE COUNCIL FOR THE YEAR 1844	351
ISIDORA POPOVIĆ: HOW HAS JOAKIM VUJIĆ IMAGINED KNJAŽEVSKO – SERBSKI THEATER?	363

ПРЕДГОВОР

У 2018. години Крагујевац је прославио два века од проглашења прве престонице модерне Србије. Историјски архив Шумадије у Крагујевцу, као један од иницијатора идеје о прослави, организовао је научни скуп под називом *Крагујевац прва престоница модерне Србије 1818-1841. године*. Научни скуп је одржан 13. фебруара 2018. године у Старој скупштини, која се налази у порти Старе крагујевачке цркве, најавтентичнијем месту у за презентовање радова о престолном Крагујевцу.

На општи позив који смо упутили научним и стручним институцијама у Србији, као и појединцима који се баве националном историјом прве половине XIX века, на наше изненађење и велико задовољство, пријављено је 22 рада из Темешвара, Београда, Новог Сада, Ниша, Јагодине, Баточине и Крагујевца. Научни и стручни радници су на основу архивске грађе (Архива САНУ, Србије, Војводине, Матице српске, страних архива, института, музеја, рукописних одељења библиотека у земљи и ван ње), као и на основу научне литературе обрадили теме из политичке, војне, верске, привредне, економске, просветне, културне, обичајне и административне историје Крагујевца, Шумадије и Србије. Теме ових радова разрађиване су у контексту нашег града као престонице државе или историје српске државе која се рефлектовала на Крагујевац.

Захваљујући истраживачком раду и научној озбиљности у приступу теми, добили смо драгоцене радове којима је започето истраживање досад необрађених периода наше историје, употпуњено и разјашњено сазнање – али су дате и смернице за даља истраживања. Осветљене су теме на које треба да усмеримо пажњу, труд и енергију, како бисмо дошли до што потпунијих сазнања и научних истина. Као што се у науци никада не може рећи да је све истражено и завршено, тако и овим научним скупом није завршено истраживање, писање и презентовање историје Крагујевца у периоду када је био српска престоница. Надамо се да смо овим скупом успели да заинтересујемо научну и стручну јавност у Крагујевцу, Србији и ван ње, за овај сегмент српске и локалне историје. У досадашњој научној литератури

Ми данас са задовољством можемо констатовати да наш музички живот, у Србији, несумњиво потиче од њега.

Ljubodrag Popović

THE BEGINNINGS OF MUSICAL EDUCATION DURING MILOŠ'S REIGN

Summary: The paper presents an overview of the development of music education and music culture in the restored Serbian state and Kragujevac, the first Serbian capital, in the first half of the 19th century. Much has not been written about this topic yet, and the works that had been presented sporadically and fragmentarily illuminated the historical development of music education, culture and life in Kragujevac and Serbia. The paper is a short synthesis of a monograph under preparation.

Др Мирослав М. Поповић

Библиотека Одељења за историју

Филозофски факултет Универзитета у Београду

СУД ОКРУГА КРАГУЈЕВАЧКОГ
У СВЕТЛУ ИЗВЕШТАЈА МИНИСТАРСТВА ПРАВДЕ

ДРЖАВНОМ САВЕТУ ЗА 1844. г.

Анстракт: Циљ рада који је пред нама је да представи статистичке податке о Суду Округа крагујевачког из 1844. године, прве те врсте који су представљени у званичним извештајима, уз кратак осврт на развој судских институција у обновљеној Србији и историјат судства у Крагујевцу до 1844. г.

Кључне речи: Суд Округа крагујевачког, судство, статистика.

Као стециште путева, Крагујевац се после ослобођења од мале турске паланке претварао у варош и доживео брз топографски развој. Када је престала турска власт, Крагујевац све више почиње да поприма одлике европског типа града, у односу на претходни балкански. Нарочит утицај на промену изгледа града и његових основних функција имало је стицање статуса престонице 1818. године. Те године Крагујевац је имао 193 куће са 378 пореских глава, а пет година касније (1823) 265 кућа са 295 пореских глава. Крагујевац је био престоница обновљене Србије до 1841. године.¹ Тема овог рада биће делатност Суда Округа крагујевачког према првој сачуваној званичној статистици Министарства правде, које ју је у виду извештаја подносило Државном савету. Први сачувани извештај поднет је 1846, а односи се на претходне две године. Ми ћемо се осврнути на прве податке из 1844. године, уз претходни увод о институцији судства у обновљеној Србији и Крагујевцу.

¹ Б. Радовановић, *Историја Крагујевца од најстаријих времена до 1944. године*, Крагујевац, 2017, 147-152. О Крагујевцу као престоници у време прве владавине кнеза Милоша в. Ж. Спасић, *Престоница Крагујевац : прилози историји Кнежевине Србије 1818-1841*, Крагујевац, 1998; *Крагујевац престоница Србије: 1818-1841: зборник радова са научног скупа одржаног 20. септембра 2006. године у Крагујевцу*, уредници Бориша Радовановић, Предраг Илић, Крагујевац, 2007.

У току Првог српског устанка, већ од 1804. радило се на оснивању судова. Првим делом акта *Уредбе о суду (Учрежденија судејств)* из 1805. године, уређени су мирски (световни) судови. Судство је било четворостепено, тј. постојали су: 1) сеоски суд, 2) кнежински суд, 3) нахијски суд и 4) Велики суд народни. Прва три суда налазила су се у свакој административној јединици (селу, кнежини и нахији), док је четврти суд био сâм Савет.²

Након обнове српске државности 1815, врховна судска установа од 1823. године до Сретењског устава био је Суд народни сербски са седиштем у Крагујевцу, који су кнез и друге власти често називале Народни суд. За чланове Суда народног сербског кнез је постављао најистакнутије старешине. Суд је укинут 1835, а његове дужности прешле су на Савет, који се делио на Уредбено и Судско одељење. Сретењски устав је предвидео тзв. конфузију власти, јер је Савет, поред тога што је имао законодавну и извршну власт, судио и у трећем степену.³ Од 10. октобра 1837. године постоји Велики суд, који је у судској лествици заузимао место између магистрата и Савета. Стварно је у Кнежевини постојало петостепено судство — мировни суд, магистрат, Велики суд, Савет, кнез.⁴

Нахијски (окружни) судови називани су магистратима до маја 1835, до септембра 1837. године исправничествима, када им је враћен претходни назив. Чланове магистрата (исправничества) кнез је постављао указима, а сасвим ретко дозвољавао је срезовима да путем избора одреде свог представника у овом суду. Суд су чинили председник, три члана, секретар, 2-3 писара, два практиканта и неколико пандура. Ових судова било је колико и округа, мада је понекад један суд покривао два округа. Од краја 1836. усталио се број ових судова (17).⁵

² Р. Љушић, *Вожд Карађорђе*, Београд, 2005, 113.

³ Према Сретењском уставу од 15. 02. 1835. године, судска власт је одвојена од управне и постала је независна; уведено је тростепено судство: окружни суд, Велики (Апелациони) суд и одељење Савета. Требало је да се суди према „Законику србском“, грађанском и кривичном закону, који ће се издати одмах. Устав је остао на снази две седмице, до почетка марта, када је привремено, а 11. априла 1835. и коначно, суспендован. — „Сретењски устав“ (чл. 77–81), у: *Устави Кнежевине и Краљевине Србије 1835–1903*, Београд, 1988, 53–54; Р. Љушић, *Историја српске државности II, Србија и Црна Гора: нововековне српске државе*, Нови Сад, 2000, 154.

⁴ Р. Љушић, *Кнежевина Србија (1830–1839)*, Београд, 1986, 239.

⁵ *Исто*, 240.

Принуђен Абдулином и Добрњчевом буном у Пожаревачкој нахији, Милош је 1821. основао у Пожаревцу први нахијски суд.⁶ У првој половини двадесетих година кнез Милош је установио нахијске судове у Чачку, Јагодини, Смедереву, Ваљево и Шапцу, те судове за Нахију рудничку – у Брусници, ћупријску – у Свилајнцу и ужичко–соколску – у Ужицу. У лето 1826. установљен је Суд за Нахију крагујевачку у Крагујевцу, а октобра 1827. и Суд за Нахију београдску са седиштем у селу Рогача. Сваки нахијски суд имао је два члана, једног писара и два пандура.⁷ Године 1833, после територијалног увећања за 6 нахија, установљени су нахијски судови у Крушевцу, Алексинцу, Бањи, Књажевцу, Зајечару и Неготину. Суд из Свилајнца је пребачен у Параћин. Од Нахијског ужичког суда одвојен је Соколски суд и у Рогачици смештен за Нахију соколску, подринску.⁸

Уставом из 1838. основане су три врсте судова: у свакој општини „примирителни“, у сваком округу по један првостепени и у престоници један апелациони суд. Апелациони суд се искључиво занимао прегледањем и суђењем кривичних предмета и парница у којима су донете пресуде пред нижим судовима, против којих је поднета жалба вишој инстанци. Врховни суд основан је 1846. године и првобитно није био касациони суд (тј. суд који би укидао пресуде нижих судова, већ суд трећег степена, који је разматрао пресуде нижих судова, које је или враћао нижим судовима или сам преиначаво или одобравао). Касациону власт вршио је кнез.⁹ Веома је важна организација окружних судова, јер су они, као првостепени, сносили највећи терет, и од њихове ефикасности у раду зависиле су остале инстанце правосуђа.

Окружни суд био је под непосредном управом Министарства правде. Предвиђено је да суд свака три месеца подноси Министарству правде списак свих вођених кривичних дела и грађанских парница.¹⁰ То је касније преиначено на једном годишње, а уз њега су се подносили годишњи рачуни.¹¹ Разлог за покретање ове делатности је вероватно потреба Министарства правде за статистичким подацима,

⁶ Д. Јанковић, *Историја државе и права Србије у 19. веку*, Београд, 1955, 63-64.

⁷ М. Петровић, *Финансије и установе обновљене Србије до 1842 I*, Београд, 1901, 605.

⁸ *Исто*, 614.

⁹ Р. Љушић, „Законодавни рад Првог намесништва (1839-1840)“, *Историјски гласник* 1-2 (1981), 118-119; Д. Јанковић, *Историја државе и права Србије у 19. веку*, 82-83.

¹⁰ *Зборник закона и уредаба Кнежевине Србије I*, Београд, 1840, 182-196.

¹¹ Р. Љушић, „Законодавни рад Првог намесништва (1839-1840)“, 121; Архив Србије, Министарство иностраних дела – внутрено одељење, 1840, V, 36.

који су улазили у састав њихових годишњих извештаја, а подносили се Државном савету. Ови извештаји представљају основни и кључни извор за историју правосуђа на нивоу читаве Кнежевине.¹²

СУДСТВО У КРАГУЈЕВЦУ 1820-1839. г.

Српска држава Првог устанка покорена је 1813. године и том приликом срушен је читав њен до тада изграђени апарат власти. Под притиском новог устанка српског народа у Београдском пашалуку, Порта је 1815. дала Србима извесне олакшице и уступке.¹³ Непосредно после Таковског збора, за време Устанка, кнез Милош је почео да ради на организацији власти, извршних и судских органа. У септембру 1815. формиран је у Белици Велики суд народни, а и неки магистрати су поново успостављени.¹⁴ Према Вуку Караџићу, у усменом споразуму између Марашли Али-паше и Милоша Обреновића, од 18. новембра 1815. године, одређено је да у Београду борави дванаест кнезова, и то из сваке нахије по један. Они су имали да суде Србима за веће кривице, осуђене на смрт да предају паши на погубљење, те да сакупљају и паши предају данак од кнезова.¹⁵ Овако оформљена Народна канцеларија требало је да буде највише српско административно и судско тело, преко које је требало да буду решавана сва питања и односи српског народа и везира и да функционише као врховни српски суд. Срби су пре погодбе са везиром почели да установљавају судове, а Ваљевски магистрат био је успостављен на Убу. На скупштини одржаној 22. децембра 1815. године постављени су нахијски кнезови, који су од тада па до оснивања нахијских судова имали полицијску, судску, извршну, војну, финансијску и духовну власт. После смрти Петра Молера, 1816, Народна канцеларија је постала Милошев орган преко којег је кнез завршавао низ послова са везиром и расправљао локалне спорове. Везирски судски прерогатив било је изрицање смртне казне, а од 1818. он је то право, кад су Срби у питању, пренео на кнеза Милоша, који је

¹² Први сачувани такав извештај је *Извод рада Попечитељства правосуђа за 1844. и 1845. годину*, Архив Србије (=АС), Државни савет (ДС), 1846, 458, ролна 132. Подаци о Суду округа Крагујевачког за 1844. узети су из *Извештаја*.

¹³ Д. Јанковић, *Историја државе и права Србије у XIX веку*, 46.

¹⁴ V. Petrić, „Razvitak pravosuđa u Srbiji u periodu 1815–1839. godine“, *Arhiv za pravne i društvene nauke* 1 (1966), 84.

¹⁵ В. Стефановић Караџић, „Милош Обреновић, кнез Србије или Грађа за српску историју новог времена“, у: Исти, *Историјски списи* I, Београд, 1969, 76–77.

једини могао да осуди кривца на смрт. Уколико би Народни суд осудио некога на смртну казну, морао је поднети пресуду кнезу на потврду, који је могао да је потврди или преиначи. Народна канцеларија је позната и као Београдски суд. Године 1826. Суд се издвојио у засебно тело, а Канцеларија се ускоро сасвим угасила. Поред Народне канцеларије у Београду, постојала је још једна у Крагујевцу (основана 1820). Била је то лична кнежева канцеларија, која је, до 1821, између осталог судила у кривичном и грађанском поступку, у првом и последњем степену. Од 1820. године Канцеларија у Крагујевцу постојала је као Српска канцеларија, а 1821. и 1822. назива се Канцеларија народна српска и Магистрат крагујевачки. Наставленијем кнеза Милоша од 11. 10. 1821. године Канцеларији су поверене мање важне унутрашње ствари које се тичу суђења, а кнезу је подносила само оно за шта он није знао како да одлучи. Октобра 1823. године Милош је ову Канцеларију уздигао изнад свих осталих судова у земљи и поверио јој врховну судску праксу у читавој Србији, а за председника је постављен Јован Бобовац. Тада је Канцеларија названа Суд обштенародни српски, а почетком 1825. Милош је Суд преустројио и назвао Суд народни српски. Осим судске, овај суд је имао незнатну улогу у администрирању народних прихода и обављању народних послова уопште.¹⁶ Суд је укинут 1835. године.

Апелациони суд, предвиђен Уставом из 1838. године, био је смештен у престоници, тј. Крагујевцу. Указом из марта 1838, кнез Милош је поставио чланове овог Суда. Председник је био Голуб Петровић, чланови Јанићије Ђурић, Јеврем Ненадовић, Јован Вељковић и Лазар Зубан, а секретар Јаков Димшић. Крагујевачки магистрат основан је 1826. године и састојао се од два члана, Митра Којића и Уроша Новаковића, а писар је био Арса Стевановић. Суд се називао Магистрат до маја 1835, а затим Исправништво крагујевачко, до

¹⁶ М. Петровић, *Финансије и установе обновљене Србије до 1842.* I, 589; V. Petrić, „Razvitak pravosuđa u Srbiji u periodu 1815–1839. godine“, 85–86; М. Гавриловић, *Милош Обреновић* II, Београд, 1978, 293, 312–313. О кривичној судској пракси у доба прве владавине кнеза Милоша в. В. Петрић: „Кривична дела против живота и тела у судској пракси Србије кнеза Милоша“, *Анали Правног факултета у Београду* 1 (1959), 76–94; „Кривична дела против породице, брака и полног морала у Србији за време кнеза Милоша“, *Анали Правног факултета у Београду* 3–4 (1959), 316–334; „Кривична дела против похаре и утаје за време прве владе кнеза Милоша“, *Анали Правног факултета у Београду* 3–4 (1965), 298–312; „Кривична дела против власти и кривична дела злоупотребе дужности у Србији 1815–1839. године“, *Историјски гласник* 4 (1966), 77–91.

септембра 1837. године. Окружни суд или Магистрат чинили су председник, три члана, секретар и 2-3 писара, уз два практиканта и неколико пандура. Суд Округа крагујевачког 1839. године чинили су председник Димитар Милојевић, чланови Ристо Јовановић, Теодор Петровић и Мијат Ђорђевић, секретар Крсто Ђорђевић, писар Ђорђе Јевђенијевић и практиканти Панта Поповић и Петар Чупић.¹⁷

Први судови у обновљеној Србији су свакако били занимљива појава: судије су били прости људи, донекле писмени; живели су у суду и заједнички су се хранили, те се нису увек сналазили у споровима. Делокруг судија у доба кнеза Милоша би је сужен кнежевом жељом да у својим рукама држи и сву судску власт, тако да је добар део пресуда који су судови изрицали пролазио кроз кнежеве руке, често је кнез био првостепени суд, Апелација и Касација. У Крагујевцу, испред накадашњег Официрског дома и, касније, зграде команде подручја, на углу доњег парка, према мосту којим се раније улазило у Војнотехнички завод, некада се налазила сува крушка, „гиљотина кнежева“, као опомена на строгоћу казни и њихово дејство.¹⁸

ОСОБЉЕ И СТАТИСТИКА СУДА ОКРУГА КРАГУЈЕВАЧКОГ 1844. г.

Према *Шематизму Кнежевине Србије*, председник Суда од 1843. године био је Јеремија Станојевић.¹⁹ Срећку Поповићу, члану Суда, који је био родом из Велике Трнавe и стар 61 годину, ово је било прво звање. Завршио је нормалне школе, био осредњих способности, доста немаран и доброг владања. Други члан Суда био је 39 година стар и доброг здравља, родом из Јагодине. У државној служби је до 1844. године провео 5 година као надзорник јагодинске мензулане и члан Суда Округа зајечарског. Завршио је нормалне школе и био осредњих способности, благе нарави и доброг владања. Име и презиме овог члана у кондуит листи су нечитки. Према *Шематизму*, особа која је

била члан Суда Округа крагујевачког 1844, а вршила и претходне наведене дужности је Стефан Андрејић.²⁰

Привремени секретар Суда био је Стефан Димитријевић, стар 37 година, родом из Срема, из Руме. Од децембра 1841. до 1843. године вршио је дужност писара Суда вароши београдске, затим секретара и помоћника секретара истог Суда. Завршио је гимназију и филозофију, положио у Аустрији адвокатски испит, те се одликовао одличним способностима.²¹

Илија М. Ракић, стар 21 годину, био је писар Суда, родом из Рудничког округа. Вршио је дужност привременог практиканта Суда Округа рудничког, а августа 1844. постављен је за писара Суда Округа крагујевачког. Поред нормалне гимназије завршио је филозофију, био је осуђен на једномесечно непримање плате као практикант Суда Округа рудничког.²²

Млађи писар Суда био је Јован Вукићевић, 24-огодишњак, родом из Опарића у Јагодинском округу. Од 1842. године радио је као практикант. Стеван Јоцић био је практикант, стар 24 године, родом из Крагујевца, а службовао је пре ове дужности као бесплатежни практикант. Други практикант био је из Крагујевца, службовао је као бесплатежни практикант. Завршио је нормалне школе, одликовао се добрим способностима и благом нарави. Пошто се његово име и презиме не могу прочитати, према *Шематизму*, други практикант од августа 1844. био је Стојан Обрадовић.²³

Очигледно је да су секретар суда, писари и практиканти имали више школске спреме и били бољих способности од чланова Суда, који су махом бирани или према претходном стажу и искуству у служби или према верности државним властима.

¹⁷ Б. Радовановић, *Историја Крагујевца од најстаријих времена до 1944. године*, 206; Новине србске, 25. фебруар/ 9. март 1839. године.

¹⁸ Д. Н. Бакић, *Пет векова Крагујевца: чланци и успомене, преводи и преписка*, Крагујевац, 1972, 92-97; В. и Н. Петровић, *Грађа за историју Краљевине Србије II*, Београд, 1884, 383.

¹⁹ Љ. А. Поповић, *Шематизам Кнежевине Србије 1839-1851*, Београд, 1999, 171.

²⁰ *Извод рада Попечитељства правосуђа за 1844. и 1845. годину*, АС, ДС, 1846, 458, ролна 132; Љ. А. Поповић, *Шематизам Кнежевине Србије 1839-1851*, 171.

²¹ *Извод рада Попечитељства правосуђа за 1844. и 1845. годину*, АС, ДС, 1846, 458, ролна 132.

²² *Исто*.

²³ *Исто*; Љ. А. Поповић, *Шематизам Кнежевине Србије 1839-1851*, 172.

ВРСТА КРИВИЧНОГ ДЕЛА	ПРЕСУЂЕНО	НЕПРЕСУЂЕНО	УКУПНО
Убиство	5		5
Крађе	27	4	31
Блуд	6		6
Свађе, туче и псовке	15		15
Говор против кнеза и државе	4		4
Горосеча	36	1	37
Насиље	4		4
Повреда части	4	1	5
Намерна штета	3	1	4
Нарушавање реда и мира	3		3
Непослушност према властима	2		2
Бунтовништво	5		5
Свега	114	7	121

Табела 1: ИЗВОД КРИВИЧНИХ ДЕЛА ПРИ СУДУ ОКРУГА КРАГУЈЕВАЧКОГ 1844. г.²⁴

Уочавамо да је пресуђених кривичних дела било 94,2%, а непресуђених 5,8% предмета, те је највећи део кривичних предмета био решен. Највише је било горосече (31%), крађе (26%), свађа, туча и псовки (12%) и блуда (5%). Непресуђено је било 4 случаја кривичног дела крађе и по један случај горосече, повреде части и намерне штете. Број кривичних дела при Суду Округа крагујевачког износио је 3,4% укупног броја при првостепеним судовима.²⁴

²⁴ Према Изводу из статистике кривичних дела за 1844, укупан број кривичних дела при окружним судовима износио је 3555, 2248 пресуђених и 1307 непресуђених.

ВРСТА ПАРНИЦЕ	ПРЕСУЂЕНО	НЕПРЕСУЂЕНО	УКУПНО
Баштине ²⁵	28	23	51
Синор ²⁶	7	5	12
Плацеви и зграде	3	4	7
Воденице	4	4	8
Наследство	5	11	16
Деоба	1		1
Дуг	66	42	108
Кирије и аренде	1		1
Ортаклук	1		1
Потрица ²⁷	2		2
Накнаде	21	14	35
Свега	139	103	242

Табела 2: ИЗВОД ГРАЂАНСКИХ ПАРНИЦА ПРИ СУДУ ОКРУГА КРАГУЈЕВАЧКОГ 1844. г.²⁸

Од грађанских парница највише је било вођених због дуга (44,6%), баштине (21%), накнаде (14,5%), наследства (6,6%) и синора (5%). Пресуђених парница је било 57,4%, а непресуђених 42,6% укупног броја, те је број пресуђених био већи за око 15%. Највише пресуђених парница било је због дуга (47,5%), баштине (20%), накнаде (15%), синора (5%), у односу на укупан број пресуђених парница. Највише непресуђених парница било је због дуга (40,8%), баштине (22,3%), накнаде (13,6%) и наследства (10,6%), у односу на укупан број непресуђених парница. Број грађанских парница износио је 3,5% укупног броја при првостепеним судовима у Србији, пресуђених 3,6%, непресуђених 3,33%.²⁹

²⁵ Очевина, дедовина, имање које је наслеђено из прошлости.

²⁶ Расправе између суседних села о међама.

²⁷ Штета коју стока начини у туђој њиви.

²⁸ Извод рада Попечитељства правосуђа за 1844. и 1845. годину, АС, ДС, 1846, 458, ролна 132.

²⁹ Према Изводу из статистике грађанских парница за 1844, укупан број парница при окружним судовима износио је 6951, пресуђених 3862 и непресуђених 3089.

Добијено по буџету из Државне касе	Приход од свих канцеларијских трошкова	Потрошено	Каси предато	Свега
	1363.39	281.12	1082.27	1363.39

ТАБЕЛА 3: ИЗВОД ПРИМАЊА И ИЗДАВАЊА ЗА ПОТРЕБЕ СУДА ОКРУГА КРАГУЈЕВАЧКОГ ОД МИТРОВДАНА 1843. ДО ЂУРЂЕВДАНА 1844. г. У ГРОШИМА И ПАРАМА

Добијено по буџету из Државне касе	Приход од свих канцеларијских трошкова	Потрошено	Каси предато	Свега
	5290.38	1488.24	3802.14	5290.38

ТАБЕЛА 4: ИЗВОД ПРИМАЊА И ИЗДАВАЊА ЗА ПОТРЕБЕ СУДА ОКРУГА КРАГУЈЕВАЧКОГ ОД ЂУРЂЕВДАНА ДО МИТРОВДАНА 1844. г. У ГРОШИМА И ПАРАМА³⁰

Видљиво је да је у периоду од Митровдана 1843. до Ђурђевдана 1844. године приход био мањи у односу на период од Ђурђевдана до Митровдана 1844. године скоро 4 пута. У првом наведеном периоду потрошено је 21% канцеларијских прихода, а 79% предато у државну касу. У другом периоду потрошено је 28% канцеларијских прихода, а државној каси предато 71%.

ЧЛАН СУДА	450
СЕКРЕТАР	350
ПИСАР	200
МЛАЂИ ПИСАР	150
ПРАКТИКАНТ	100

Табела 5: ГОДИШЊА ПЛАТА ЗАПОСЛЕНИХ У СУДУ ОКРУГА КРАГУЈЕВАЧКОГ 1844. г. У ТАЛИРИМА³¹

³⁰ Ова и претходна табела састављена је према Извод рада Попечитељства правосуђа за 1844. и 1845. годину, АС, ДС, 1846, 458, ролна 132.

³¹ Исто.

Суд Округа крагујевачког је 1844. године био доста ефикасан, пошто је највећи део кривичних дела био пресуђен, а број пресуђених грађанских парница био већи од непресуђених. Крагујевац је био варош која се развијала и имала традицију институција и донедавно статус престонице, који је свакако допринео добром функционисању органа власти, па тиме и судова. Овај рад представља покушај да се Крагујевачки окружни суд смести у историјски контекст и реконструише његов положај у мрежи окружних судова Кнежевине Србије, што би требало да буде подстицај за даља истраживања у том правцу.

Dr Miroslav M. Popović

COUNTY COURT OF KRAGUJEVAC IN THE LIGHT OF THE MINISTRY OF JUSTICE' REPORT TO THE STATE COUNCIL FOR THE YEAR 1844

In this paper are given short introduction about the organization of district courts in the Principality of Serbia from 1804 until the Constitution of 1838, history and statistic data of law-suits, incomes and expenses of County court of Kragujevac, and biographies of members of its staff in 1844.

District court of Kragujevac represented a part of Serbian county court system, which was the the foundation of judiciary in Serbia. Our intention was to mark place and role of this Court in the life of the County, and also in Serbian judicial system, with wish to encourage further research in this area.